

Posudek habilitační práce Martina Pukance

Etymologický nákres slovanského sveta bohov a démonov

(náboženstva a morálky Slovanov),

ve studijním oboru 2. 1. 27 slovenský jazyk a literatúra, rukopis, Nitra 2013, 141 s.

Znalec slovanské slovesnosti, tj. výtvorů literatury umělé i folkloru starých Slovanů, uvádí k otázce týkající se slovanských bohů a démonů následující: „Mythus slovanský neliší se od celkové struktury mythu indoevropského ani vznikem (fetišism, animism, manism) ani obsahem (démonisace přírody, ctění předků, bozi). Ale i z těch kusých zpráv, které jsou o slovanském bájesloví, je patrná velká různost a různorodost už v dalším vývoji, množství středisek a pramenů bájetvorných, cizí vlivy, souhlasné s pronikavými změnami v organizaci a bytu, zvláště později křesťanské a manicheistické; ale především to, že slovanský mythus nevstoupil do výrazné vyprávěcí formy...“ A ještě o pár řádků dále čteme: „Pro formovou nerozvitost a nepatrnost zpráv zůstává mythus slovanský, jinak první doklad ústní slovesnosti, předmětem, namnoze ještě nedořešeným, pro archeologii a srovnávací vědu náboženskou. A tyto vědy praví, že mythus u Slovanů zůstal většinou na stupni démonologickém, že jen v Polabí a v Pobaltí se vyvinul v theologii, podporován zvenčí cizími vlivy a uvnitř kastou kněží; lokální theologie vyvinula se též u Rusů.“

Znalcem slovanské slovesnosti, který je autorem výše citovaných slov, byl míněn Frank Wollman, přední slavista a komparatista /citováno podle jeho *Slovesnosti Slovanů*, 1928, s. 6 a 7/, badatel, který – mimo jiné – část svého životního vědeckého i didaktického díla zasvětil poznávání démonických postav slovanského bájesloví a výzkumu folkloru, zvláště jihoslovanského. Právě do této oblasti se vracíme spolu s Martinem Pukancem, PhD., v rádcích jeho habilitačního spisu, který předložil k obhajobě před Vědeckou radou Filozofické fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitře.

I když je zřejmé, že neexistuje mnoho pramenů, z nichž by se bylo možno metodou „ad fontes“ dobírat existence nějaké ucelené soustavy božstva starých Slovanů, přesto existují možnosti, jak se o takovou práci pokusit. Víme dobře ze zahraniční literatury, že i ti, kteří po sobě nezanechali „inkoustovou stopu“, tedy psanou literaturu, se svěřovali se svými představami těm, kteří písmo ovládali, a proto nyní můžeme zkoumat představy běžného člověka velice starých etap (představy „prostáček“ ve středověku takto excerpoval např. A. J. Gurevič ze skandinávských a západoevropských písemných zdrojů). V bádání se lze nyní stěží spoléhat na objevy nových zdrojů, spíše je potřeba hledat metody, jak vytěžit poznání z toho materiálu, který dnes máme k dispozici.

Martin Pukanec ve své práci nabízí poznání a cestu, již musel k poznání projít, při nákresu slovanského světa bohů a démonů, což ve výsledku vedlo k novému pojetí kategorií „dobra“ a „zla“, tedy kategorií etických, morálních ve slovanském světě. Zůstává přitom poctivě na půdě jazyka a sémiotiky, i když cenné jsou jeho exkurzy do oblasti literatury, folkloru, etiky, filozofie, dějin náboženství apod. Na základě *kvalitního zvládnutí dosavadní literatury (včetně literatury předmětu)* si Pukanec stanovil metody, jak pokus s pozitivním výsledkem podniknout s cílem přinést vědeckému poznání relevantní výsledky.

Za základ výzkumu si stanovil etymologii a verifikaci či nové pojetí etymologických výkladů jmen slovanských bohů (jednotlivé podkapitoly nesou jména božstev, resp. démonů). Jeho *metodické východisko je do jisté míry obhajobou současné etymologie* uprostřed soustavy ostatních společenských a humanitních věd, které etymologii často podceňují. Připomíná zároveň, jak slovanský svět, včetně jazykového (resp. toho, který našel výraz v jazyce), je silně propojen s představami ukotvenými v mytologii starých Řeků a Římanů, ale také (možná více, nežli si dokážeme představit) v mytologii indické, germánské, iránské apod. Právě s těmito národy a kulturami staří Slované sousedili, a je proto autorovi nasnadě, že právě tu je potřeba hledat božský dualismus, resp. členění na bohy „dobré“ a „zlé“, „válečné“ a „pokojné“.

Hned v úvodu (*Bohovia a démoni*) své práce si Martin Pukanec všímá polyteismu u Slovanů a zamýšlí se nad otázkou, zda víru starých Slovanů je možno označit za mytologii, pohanství, polydémonismus apod., a zda celý panteon slovanských bohů je možno rozčíslnout na dvě skupiny – „dobré“ a „zlé“ bohy. Východiskem je mu etymologie: přichází s řadou korektur staršího bádání (např. etymologických výkladů V. Machka), čerpá rovněž z literárních památek (např. z iránské Bhagavadgíty, staroruského Slova o pluku Igorově apod.), velikou váhu přikládá kontrastivnímu studiu (předurčuje ho k tomu znalost několika jazyků).

Antagonismus „bůh“ x „démon“ pak přesvědčivě dokládá jazykovým materiálem, mezi dvěma kategoriemi, podle Pukance, neexistoval terminologický rozdíl (s. 20), před čtenářem své práce ukazuje pak nuance, jaké existují mezi dobovým a současným pojetím „dobra“ a „zla“. Oceňuji to, že autor dbá na historicitu bádání; podobně musíme tak činit např. při pojetí kategorií faktu a fikce v době středověku 14. století, v epoše renesanční (informační exploze a schopnost fakta si ověřovat) a nyní: pokaždé jde o něco jiného.

V první kapitole práce se věnuje bohům (*Bohovia /Vojenské božství/*), ve druhé démonům (*Démoni /Nevojenské božství/*). Zde i to, co se zdá být po léta jasné a neproblémové, autor podrobuje revizi a zejména z hlediska etymologického a sémantického nově zkoumá. Jeho počiny jsou úspěšné v tom smyslu, že nalézají sporné výklady, mezery a nedostatky dosavadních koncepcí. Aplikuje na slovanská božstva Dumézilovu teorii tripartity, která sice ve slovanském prostředí není úplná (třetí člen v ní absentuje), nicméně dá se s prospěchem uplatnit. Zjišťuje tak mocný vliv iránské

kultury na slovanské náboženství, zatímco dříve nebyl v bádání vůbec nebo jen málo akcentován.

Je rovněž hodné pozornosti, že autor se – vlastně mimoděk – vyslovuje rovněž k pravosti památek staré literatury, o nichž se pochybuje a vedou se celosvětové diskuse, což je to případ Slova o pluku Igorově z 12. století, neboť z něj Martin Pukanec běžně cituje a údajů používá pro potvrzení svých předpokladů.

Cenné jsou i přesahy Pukanecovy práce směrem k folkloristice a literární vědě, např. na s. 59 připomíná, jak se panteon bohů, většinou triadický, projevil v pohádkách (rozprávkách), na což svého času upozornili již Z. Kalandra nebo Vl. Karbusický (zejména při studiu a výkladu Kosmova díla *Chronica Boëmorum*, zachycující v první knize „senes fabulosa relatio“, bájně vyprávění starců, jakýsi Kosmův pokus o mytologii).

Mnoho nápodědí, jak využít etymologického výkladu slovanských bohů a démonů, přináší rovněž kapitola třetí, věnovaná morálce. Má mnoho přesahů směrem k sémiotice, ale rovněž k filozofii, kulturní antropologii apod. Zde by se slušelo zadat autorovi otázku (zejména ke s. 98 dole), nakolik lze při zkoumání sémantických změn využít kognitivně orientovanou vědu, zejména dotýkající se metaforiky?

Autor habilitačního spisu čerpá z relevantní literatury předmětu, dokáže s ní kriticky pracovat, upozorňuje na nedostatky, nejednou přichází s vlastní korekturou starších názorů, všímá si novějších metod i prací, např. již citované Dumézilovy teorie tripartity, které vhodně zapojuje do textu o slovanském světě bohů a démonů.

Mytologie a bájesloví některých slovanských národů byly pocitovány za chudé a nedostatečné ve srovnání s mytologií antickou, zejména v obdobích tzv. obrození národů, kdy se badatelé i spisovatelé snažili vytvořit umělé skladby dokazující starobylost slovanských národů i jejich údajně vyspělý myšlenkový a náboženský svět spolu s ustaveným politickým a společenským zřízením (ke slovanskému bájesloví v obrození přispěl např. pozdně romantický básník K. J. Erben, jeho spis *Slovanské bájesloví* naposledy vyšel péčí Slovanského ústavu v kritické edici v Praze 2009). Ukázalo se později v mnoha případech, že v obrození údajně nalezené texty byly podvrhy a smyšlenky, i když některé práce dodnes přísahají na pravost takových textů (je to případ Rukopisů Královédvorského a Zelenohorského v českém prostředí, které hájí celá rukopisná společnost, jež se ustavila; spory o pravost Slova o pluku Igorově v prostředí ruském a americkém apod.). Pocit nedobudovanosti systému, absence mytologických počátků národů tak nejednou na jedné straně vedl k fikcím, bez nichž si však na druhé straně nelze často představit další vývoj kulturní, politický ani společenský některých slovanských národů.

Poznat svět slovanských bohů a démonů, svět, který tu jistě existoval zejména v době před christianizací, která přinesla s sebou víru v jednoho Boha (v Evropě „totalitarizující křesťanství“ však nastalo až po tridentském koncilu, tedy po polovině 16. století, do té doby lze psát toliko o „rustikalizovaném křesťanství“), se pokusilo mnoho

vědců. Připomeňme za všechny práci Závise Kalandry, která bohužel zůstala méně známá, neboť její autor byl v roce 1950 komunistickým režimem zatčen a popraven; jeho spis *České pohanství* (1947, nově 2002) se tak dostal mezi tzv. libri prohibiti, kde přečkal rok 1989. Je také otázka, čím byl božský systém Slovanů nahrazen, resp. jaké existují vazby mezi pohanskými božstvy a kultem světců, kteří často nahradili původní panteon (oblíbený spis *De civitate Dei* jednoho ze sv. Otců, sv. Augustina, byl využíván k projekci dvojího světa, světa běžného, pozemského, a světa „božského“, který byl představován jednotlivými světci, v českém prostředí to bylo dvojpatrocinium sv. Václav a sv. Vojtěch jako ochránci národních zájmů); k problematice z poslední doby srov. Panajot Karagozov: *Славянските свету мъченици*, Sofie 2006.

Na práci Martina Pukance je potřeba ocenit širokou rozhlednost po slavistice (slovanské filologii), včetně tzv. filozofie jazyka (četné odkazy na F. Nietzscheho, L. Wittgensteina apod.), sledování současných světových trendů, spojitost s tepem světové vědy i schopnost propojit mnoho vědních oborů. Navíc lze jím využití metody použít rovněž pro získávání dalších neméně podnětných zjištění, např. o vlivu bohů na morální zázemí slovanského obyvatelstva.

Habilitační práci Martina Pukance *Etymologický nákres slovanského sveta bohov a démonov (náboženstva a morálky Slovanov)* doporučuji k obhajobě před habilitační komisí a zároveň Vědecké radě Filozofické fakulty Univerzity Konštantína Filozofa doporučuji s přihlédnutím k průběhu habilitační přednášky a dosavadního opublikovaného vědeckého díla udělit Martinu Pukancovi, Ph.D., vědecko-pedagogický titul „docent“ v oboru 2. 1. 27 „slovenský jazyk a literatúra“.

Prof. PhDr. Libor Pavera, CSc.

30. 01. 2014